

Izvorni znanstveni rad
UDK 314.742(4)
329.42
342.72/.73
Primljeno: 22. prosinca 2010.

Imigracija u Europi danas: aparthejd ili građanska kohabitacija?

DARKO SUVIN*

Sažetak

Članak raspravlja orijentacije koje bi spriječile klizanje prema državama aparthejda. Počinje fenomenologijom masovnih seljenja, te se pita: Jesu li ne-građani ljudi? Koje su granice narodnog suvereniteta? Kakva je to sloboda ako je dobar dio stanovnika nepotpuno slobodan? Završava s pet povezanih aksioma: 1/ pravo na gostoprimstvo (pa zatim i državljanstvo) središnje je ljudsko pravo; 2/ svaka država treba dati svojim stanovnicima maksimalno mogući opseg građanskih prava; 3/ naše vrijednosno žarište treba da bude na politici imigranata, tj. na integraciji; 4/ status “neslobodnih radnika” krši princip “jedna osoba, jedan glas”; 5/ “nema oporezivanja bez zastupljenosti”. Dugoročno nema alternative ratovima i terorizmu osim građanske kohabitacije. To uključuje vanjsku politiku “su-razvoja”, kao i nesudjelovanje Europe u ratovima (osim u obrani započete agresije na nju). No ako danas kapitalizam osuđuje rastuću većinu ljudskih bića na psihofizičku bijedu i ranu smrt, tada nas vjerojatno čeka aparthejd, ali i masovne pobune.

Cljučne riječi: imigracija, aparthejd, ljudska i građanska prava, su-razvoj

Ta pogledaj ove gomile pod krovovima naše metropole: velik dio ovoga rasutog mnoštva nema svoje zemlje... Teško ćeš naći makar jednu zemlju, na kraju krajeva, koju još naseljavaju samo starosjedioci; svi su međusobno izmiješani i ucijepljeni jedni na druge.

Seneca, *Ad Helviam matrem*, 42. g. n. e.

Tako dakle više niste tuđinci ni pridošlice, nego sugrađani ste svetih i ukućani Božji.

Savao iz Tarza, *Poslanica Efežanima II*, 19 (oko 60. g. n. e.?)

* Darko Suvin, professor emeritus, Mc Gill University.

Premda shvaćam da je ono što govorim neizvedivo i nepolitično s gledišta [politike u tradicionalnom smislu te riječi], i dalje želim tvrditi da je svaka politika koja ne uspijeva održati nekakvu vezu s načelom bezuvjetnog gostoprimstva u potpunosti izgubila svoju vezu s pravdom.

Derrida, "The Deconstruction of Actuality," 1990.

0. Retrospektiva

U svom ranijem eseju¹ o ovom području (Suvin, 2006) prihvatio sam neke temeljne pouke Edwarda Saida: ne samo njegov širok pogled i nepotkupljive laičko-humanističke vrijednosne sudove nego konkretno spoznaju kako je svako manje ili više prisilno raseljavanje ljudi nepopravljivo svjetovno i povijesno, kako raseljene ljude i ličnosti u pravilu hotimično stvaraju vladajuće klase ljudi među drugim klasama obespravljenih, trpećih, nepravdi izloženih, oštećenih ljudi – koje tada ne može sasvim utješiti nikakva transcendentna misija spasitelja drugih ljudi i drugih vremena što dolaze. Kao posve sekularizirani palestinski intelektualac, rodom kršćanin, Said je bio u pravom položaju da prepozna potrebu za društvenom solidarnošću, možda bih trebao reći bratstvom i sestrinstvom ili jednostavno dostojanstvom. Sada pratim ovu nit, koja je činila prvi dio tog ranijeg eseja, kroz njezine različite dileme bliže današnjici (pri čemu mi se problem drugog dijela tog eseja, "Raseljeni intelektualac kao kreativni interpret", ne čini nezanimljivim, nego sekundarnim).

Moj prethodni esej bio je u biti pokušaj ispravljanja (Kung Fu) ili pročišćavanja naših "plemenskih riječi" (Mallarmé) uz pomoć nekih novih alata koje sam dodao pionirskoj povijesnoj semantici Raymonda Williamsa iz djela *Keywords* (usp. o tome Suvin, 2009). Težio je tek početnom opredjeljenju, isključivši ključne dubinske faktore kao što su svjetsko tržište roba i radne snage, demografski trendovi, ratovi i drugi uzroci masovnog raseljavanja (koji će, avaj, i ovdje biti zanemareni). Iznio je prijedlog topologije podjele na privremene iseljenike (*expatriates*, one koji uglavnom očekuju da će se vratiti na bolji položaj i stoga su sporedni za moj

¹ Kao ni moj raniji esej, ni ovaj ne pokriva većinu ključnih pitanja. Izostavlja prave ekonomske i psihološke ili, ako želite, antropološke izvore migracije danas: siromaštvo i žudnju za boljim životom. Ovdje samo nastojim pristupiti nekim zapanjujućim novim fenomenima koji proizlaze iz imigracije i mogućem horizontu za njihovo pravedno rješavanje.

Preliminarni pristupi Odlomku 1 iskušani su na simpoziju "Između polazne i dolazne kulture", koji je rujna 2006. održan na Collegium Budapest, i na predavanju za doktorski studij književnosti i kultura zemalja engleskog govornog područja na Sveučilištu u Bologni listopada 2006; esej je objavljen 2008. Zahvaljujem organizatorima u oba slučaja, također nekim drugim kolegama na savjetima o kritičkoj literaturi i na kritikama (imena su navedena u originalu). Sva je odgovornost isključivo moja.

predmet), političke prognanike, a zatim emigrante i izbjeglice, pri čemu su ovi prvi uglavnom pojedinci ili obitelji koji odlaze iz ekonomskih razloga, a drugi uglavnom velike skupine koje odlaze zbog političkog progona, uključujući rat. Bavio se samo modalitetima i posljedicama više ili manje nedragovoljnog odlaska ljudi iz izvornog društva u neko novo i strano.

Sada se želim pozabaviti pitanjima položaja (i)migranata i postupanjem prema njima u "ciljnom" društvu, što je danas naš glavni problem. Već u prvom eseju istaknuo sam kako se većina imigranata suočava s osnovnim ekonomskim problemom preživljavanja. Zbog toga dolaze u iskušenje baviti se službeno nezakonitim djelatnostima – kao što su prostitucija, preprodaja droga i druge djelatnosti na crnom tržištu, ili jednostavno sitni kriminal; ovom okretu snažno potpomaže, te on često postaje neizbježan, to što ih nesmotrena vlada "ciljne zemlje" gurne u položaj stanovnika drugog reda, uskraćuje im uklapanje, obuku, radne dozvole itd. U tom slučaju imigranti su često prisiljeni ispunjavati proročanstva šovinista koji ih vide kao prijetnje, pa sam stoga zaključio: "Nije teško uspostaviti nekontroliranu povratnu petlju međusobnog ogorčenja. Ova alternativa kvalitativni je skok u smjeru militarizacije i policijske države što je danas ne baš toliko tajan plan u pozadini prenapuhanog straha od terorizma (koji je realan ali rubni, i protiv kojega se treba boriti u srcima i mislima ljudi kroz iskorjenjivanje razloga njegove privlačnosti za mase). Pojava zabranjenih zona koje će država, pa čak i privatni poduzetnici, zabarikadirati po želji podijelila bi ljudska bića na ljude i podljude. Svaki razgovor o raseljenim ljudima postao bi tada bespredmetan: svi bismo živjeli u svojevrsnom *univers concentrationnaire* bez izvanjskog prostora, u općem etničkom plus klasnom aparthejdu" (Suvin, 2006).

Ta negativna povratna petlja i kliznuće prema aparthejskim državama možda se može spriječiti afirmativnim djelovanjem nekog saveza organizacija prosvijetljenih građana i imigranata unutar "ciljnih država". Mogući horizont i opredjeljenja takvog saveza tema su ovog eseja. Usredotočit će se na političke i epistemološke vidove te se samo tu i tamo dodirnuti vjerojatno ključnog ekonomskog aspekta, koji traži zaseban (premda konvergentan) pristup.

1. Promjene u masovnom raseljavanju: jesu li nedržavljeni ljudi?

1.0. Danas smo u situaciji brzorastućeg dobrovoljnog ili poludobrovoljnog raseljavanja, jurnjave prema ekonomskom preživljavanju i boljitku koju britanski teoretičar crnačke kulture Gilroy zove "svrhovita skitnja" (2004: 88-89 i dalje). Potiče je duboka želja za poboljšanjem, a često i spašavanjem života. Posljednja četvrtina stoljeća možda je razotkrila duboke izvore svih masovnih migracija: radi se o svojevrsnom "povuci-potegni" (*push and pull*) između želje za prelaskom iz zona siromaštva u zone (relativnog) bogatstva i privlačne sile kapitalističke potrebe za

jeftinom radnom snagom. Takvi su izvori tekli i u doba Hladnog rata, ali su bili prikriveni ideološkim sukobom koji je isticao političke prognanike. Standardni uvod u migraciju Castlesa i Millera, tiskan i dopunjavan mnogo puta, zaključuje: “Režim postupanja prema izbjeglicama bogatih zemalja Sjevera... prešao je s režima osmišljenog zato da pozdravi izbjeglice Hladnog rata s Istoka i naseli ih kao trajne prognanike... na sustav ‘zabranjenog ulaska’ osmišljen zato da isključ i kontrolira imigrante s Juga” (2004: 107; usp. također Zolberg, 1987: 36-73).² To se podudara s brojnim naznakama dubinskih promjena u masovnom raseljavanju ljudi preko granica u posljednjih petnaest godina. Navest ću neke od tih promjena, a sve se one poklapaju s gore istaknutim ekonomskim “povuci-potegni” ili se pak ukrštaju s njime i jačaju ga.

1.1. Prva je razlika utjecaj *ratova* i iz njih proizašlo masovno osiromašenje pribrojeno “uobičajenom” ekonomskom osiromašenju kroz globalni kapitalizam, u Africi, bivšoj Jugoslaviji i Iraku. Migracijski valovi iz Afrike uglavnom su se zadržali na tom kontinentu (manje od 1,5% stanovnika subsaharske Afrike koji napuste svoje rodne zemlje odlazi u Europsku uniju, usp. Liberti, 2006), dok su se oni iz bivše Jugoslavije velikim dijelom (ali ne u potpunosti) vratili u njezine države sljednice. Procijenjenih 1 200 000 ili više izbjeglica iz Iraka uglavnom su u Jordanu i Siriji, kao što su oni prethodni iz Afganistana prešli porozne granice s Pakistanom i Iranom. Stoga Europa i Sjeverna Amerika nisu još vidjele mnogo posljedica toga vala (kao i u slučaju ranijih palestinskih izbjeglica).

Druga je rastuća *feminizacija* imigracije: izvještaj Populacijskog fonda UN-a od 6. rujna 2006. procjenjuje da imigranata ima oko 200 milijuna, od čega polovicu čine žene. To možda izgleda normalno jer gotovo ponavlja prosječni globalni odnos spolova (ne sasvim, s obzirom na to da su žene globalno očita većina). Međutim, ekonomski emigranti tradicionalno su bili mladići i muškarci srednje dobi za kojima su katkad dolazile i obitelji (usp. Willcox, 1969). Sada su to često žene – ne samo u Sjedinjenim Državama gdje žene od 1960-ih čine više od polovice imigranata, nego također i, recimo, u Italiji, gdje su kućne pomoćnice obično Filipinke ili Rumunjke, dok su pak prostitutke ispočetka bile Albanke, a sada su često Nigerijke (a u Japanu su posljednjih desetljeća prostitutke imigrantkinje Filipinke i Tajlandanke). Feminizacija je u pravilu – kao i u ne-migrantskim situacijama – korelat

² Uzmite u obzir, međutim, da većina raseljenih ljudi i dalje kreće s Juga na Jug, naprimjer unutar afričkih zemalja ili s indijskog potkontinenta u imućne arapske zemlje, ili pak iz Kine i Istočne Europe u zemlje metropolitanskog kapitalizma, umjesto klasičnog egzodusa iz Europe u prekomorske zemlje. Nažalost, ovaj moj esej, kao i njegov prethodnik, morao se usredotočiti na euro-mediteranska iskustva. Međutim, mislim da je problem prava stanovnika u odnosu na dvorangovna društva do sada već također globaliziran. Jasno prevladava, na primjer, u nijekanju osnovnih prava ruralnim migrantima u gradove koje važi u Kini.

loše plaćenog rada (usp. Castells, 2004: 170 i dalje; Apitzsch i Jansen, 2003; Lutz, 1995). Znatan dio toga čini “feminizacija preživljavanja”, kako je zove Sassen (2000): preživljavanje ljudi i obitelji radom milijuna žena koje krivudaju između zakonitoga i nezakonitoga – što u pravilu snažno potiču “polazne” države poput Filipina, Tajlanda i sljednica SSSR-a – a koji je predmet dodatnog iskorištavanja, ali je često samostalno odabran kao manje zlo.

Treća je promjena *mentalitet opkoljene tvrđave*: opredjeljenje bogatijeg dijela Europe i Sjeverne Amerike prema Tvrđavi Europi i Tvrđavi Americi (Japan je oduvijek Tvrđava Nippon što se tiče postupanja prema imigrantima). Licemjerno skriven motiv takvog mentaliteta nije zabrana ilegalne imigracije, ekonomski najnepoželjnije za kapitalističke profitere, a pragmatički sasvim nemoguće. Prava svrha svih jada i smrti (razumna procjena govori o 30 000 imigranata koji su umrli pokušavajući prodrijeti u Tvrđavu Europu i isto toliko za Ameriku) jest spriječiti da legalni, ali i ilegalni imigranti steknu građanska prava, poput sindikalnog organiziranja i glasovanja, a time i plaće jednake onima “domaćih” ljudi (usp. Wood, 2005; Altvater, 1992; Sassen, 1996. i 1998; Cohen, 1987; a osobito obradu mobilnosti radnika u funkciji iskorištavanja u danas već klasičnom *De l’esclavage au salariat* Moulrier-Boutanga). Posvetit ću zaseban odlomak tom čvoru problema.

Prema tome, politički, glavni problem imigracije zamijenio je onaj emigracije (premda je u najmanju ruku odljev mozgova također veliki problem siromašnijeg Juga). Iako još ima mnogo politički progonjenih izgnanika kojima su prava na zaštitu uskraćena kako ondje odakle su došli tako i ondje gdje su došli, milijuni ljudi koji se prelijevaju preko rijeke Rio Grande, Sredozemnog mora i granica nekadašnjeg Varšavskog pakta u imućnije metropolitanske lokacije teže naprosto boljem životu. Negativni dio današnjih iskustava nije njihovo kretanje, ili ono epiciklično nas intelektualaca, nego nedostojanstveni i samoporažavajući načini (u Europi još gori nego u SAD-u) na koje državne i međunarodne vlasti pristupaju ovom stvarnom problemu. Neke studije također ukazuju na rastući broj migranata iz redova visokostručnih zanimanja, obično također iz imućnih zemalja, koji često mogu birati kamo ići, a ima ih mnogo u novim “globalnim gradovima”. Najbogatiji među njima su “bi-lokalni”, a obitelj čak može biti multilokalna (usp. Papastergiadis, 2006: 44-45). To je važan razvoj situacije, ali ovdje ću ga zanemariti. Ne samo da je teško kvantificirati ga, iako očito čini manjinu među migrantima, nego se također često poduzima u svrhe prolaznog iskustva kojemu je cilj ostvariti bolji status po povratku kući. Iskustva takvih privremenih iseljenika, o kojima sam govorio u svom “Exileu” (Suvin, 2006), umnogome se razlikuju od onih ostalih migranata.

1.2. U doba fordizma i Hladnog rata “ciljne” države u pravilu su tolerirale, katkad njegovale i suorganizirale, a u svakom slučaju često politički pozdravljale migraciju koja je stoga bila uglavnom legalna. Gore navedeni faktori odgovorni su za korjenu promjenu u postfordističku globaliziranu i često ilegalnu migraciju. Ranjivi je vid tog stavljanja izvan zakona učvršćenje *transnacionalnih mreža* između migranata i polaznih zemalja – komunikacijskih i financijskih, u rasponu od blagotvornih do krajnje ponižavajućih. Privlačna sila kapitala koji uvlači jeftinu radnu snagu i pritisak siromaštva s “Juga” izrodili su golemu “*migracijsku industriju*” posrednika pri ilegalnom prelasku granica, “ogromnu nevidljivu mrežu što podupire globalno tržište rada i buši zidove nacionalnih tvrđava”, a može se podijeliti na *krijumčarenje* ljudi i *trgovinu* ljudima. Prokrijumčarene migrante ilegalno preseljavaju radi zarade, kao nejednake partnere u poslovnoj transakciji, dok migrante kojima se trguje varaju i nad njima vrše prisilu radi gole eksploatacije prodajom njihovih seksualnih usluga ili rada.³ Malo je organiziranih protumjera toj ilegalnoj migraciji – a ne može ih ni biti ako se drastično izmijenjena politika trgovine i ulaganja ne pozabavi osnovnim uzrocima migracije (Castles i Miller, 2004: 119). Osnovni uzroci nisu nikakva zagonetka: klasična Thomasova studija slučaja o migraciji iz Ujedinjenog Kraljevstva u SAD pokazala je kako, u uvjetima slobodne trgovine, emigracija raste paralelno s ekonomskom razlikom među klasama, manjkom uzlazne mobilnosti i, naravno, demografskim pritiskom. Kako smo već spomenuli, osnovni je uzrok siromaštvo (usp. Kane, 1995): nemogućnost unosnog rada u kapitalizmu bilo zbog nedostatka zemlje (kao u Ruandi), vode (kao u Kini) ili radnih mjesta (kao u većini slučajeva).

Migracija koja nije očito politička uvijek ima velik utjecaj na “polazne zemlje”. Prema izvještaju Svjetske banke za 2005. godinu od 26. prosinca 2006, imigranti u zemlje iz kojih su stigli šalju 232,5 milijardi USD (najveći su tokovi oni u Kinu i Indiju, a slijedi oko 19 milijardi u Meksiko i oko 14 na Filipine), čemu treba dodati goleme nezakonite novčane pošiljke. U tom su razdoblju guste mreže povremenih posjeta kući, česte telefonske ili internetske komunikacije itd. (usp. Bauböck, 1994; Cesarani i Fulbrook, 1997; Hannertz, 1996; Faist, 2000; Ong, 1999; Leggewie i Münch, 2001) učinile poroznima državne zajednice koje su se u mom ranijem eseju doimale kao zatvorene monade. Klasični jednosmjerni migranti sve više prepuštaju mjesto dvosmjernim “*transmigrantima*” – recimo s Kariba ili Filipina, iz Meksika ili Turske, da ne govorimo o Balkanu i Istočnoj Europi, ili o staroj kineskoj dijaspori koja je bila pionir kretanja amo-tamo. Veze s “polaznim” zemljama, uključujući vjersku i druge indoktrinacije iz njih, ostaju snažne. U zemljama

³ Vidi Castles i Miller, 2004: 115. Ne čini se da trgovinom migrantima upravlja nešto što ispravno možemo nazvati mafijama, tj. visokoorganizirane međunarodne kriminalne skupine, koje su barem 1990-ih radije krijumčarile drogu, oružje i toksični otpad (Palidda, 1992: 220-221).

gdje je prijem osobito krut ili neprijateljski, poput Švicarske, to također smanjuje želju za asimilacijom, posebno kod mlađih migranata iz ekonomski usporedivih “polaznih” zemalja.

Svi takvi procesi, koji se odvijaju u nesmanjenom opsegu, ponovno su iscrtili *kartu stanovništva* većine zemalja. Mnoge zemlje prestale su biti emigracijske i postale su imigracijske: Ujedinjeno Kraljevstvo, Italija i Španjolska za početak, ali i Poljska i Češka Republika u odnosu na Ukrajinu, Mađarska u odnosu na Rumunjsku, Slovenija i Grčka u odnosu na ostatak Balkana; jedna knjiga o talijanskoj emigraciji nosi duhovit naslov *Quando eravamo Albanesi (Kad smo bili Albanci)*. Globalno, statistike UN-a izbrojale su više od 190 milijuna ljudi (3% svjetskog stanovništva koje broji 6,5 milijardi) rođenih izvan sadašnje države trajnog boravka. Broj ne samo što brzo raste nego je postotak mnogo viši u bogatijim “sjevernim” zemljama. Prema tome, u 2006. godini 41 milijun ljudi od 462 milijuna u Europskoj uniji “rođen je u inozemstvu” ili oko 9% (za razliku od 13% u “Sjevernoj Americi”). Ili: u Švedskoj 20% stanovnika ima jednog roditelja koji je rođen u stranoj zemlji, a situacija je slična u Sjedinjenim Državama, Nizozemskoj te vjerojatno i u Francuskoj (statistika se razlikuje od države do države dijelom zbog neusklađenih definicija, no američke procjene pokazuju da su službene statistike u pravilu podcijenjene za 40-50% zbog ilegalne imigracije). U Italiji, bez obzira na svu političku graju, čini se da je postotak mnogo manji (usp. Colombo i Sciortino, 2004).

1.3. Politički korelat mentaliteta “opkoljenih tvrđava” obnova je *rasizma* po tipu aparthejda. Naj snažniji je u onim europskim državama – i dijelovima SAD-a – koje, onoliko hitro koliko to političko nezadovoljstvo narodnih masa dopušta (npr. sporije u Francuskoj i Njemačkoj nego u ostatku Zapadne Europe), rade na demontiranju ekonomskih i socijalnih garancija socijalne države. Ta divljačka privatizacija rezultira masovnom preobrazbom radnih mjesta u neizvjesne, stresne i daleko slabije plaćene poslove, kao i naglim propadanjem zdravstvenih usluga, mirovina i svih pratećih socijalnih sigurnosnih mreža za veliku većinu stanovnika. Život je postao mnogo nesigurniji, udobni slijed naraštaja i smanjivanje razlike među spolovima iz vremena od 1945. do sredine 1970-ih preokrenuti su, te se napetosti među njima strahovito zaoštravaju, bezdan proletarizacije zjapi sve širi i prijetnja se primiče sve većem broju ljudi. Kapitalističko oslanjanje kako na transfer rada u siromašnije zemlje s mnogo manjim plaćama tako i na uvoz takvog supereksploitantnog rada u metropolitanske države lako se može prikazati kao istinska prijetnja “autohtonom” stanovništvu jer je u svakodnevnom životu lako prepoznatljivo u ljudima koji govore strane jezike i ponašaju se drugačije. To je omogućilo kapitalističkim medijima i političarima, kao i uskrslim rasističkim strankama polufašističke desnice, da krivnju za neizvjesnost prebace s ekonomskih politika supereksploatacije na imigrante.

Iako ima dobrodošlih izuzetaka u nekim stavovima i nekim zemljama (usp. uz ranije navedene naslove također: Balke, 1993; Bielefeld, 1998; Rea, 1998), u globalu gledamo uspostavu kompleksne hijerarhije koja domaće radnike postavlja najprije protiv stranaca koji dolaze iz Europske unije, a zatim protiv legalnih, polulegalnih i ilegalnih “*extracomunitari*” – dok u pozadini uvijek lebdi suprotstavljenost između bijelaca i crnaca ili Azijaca. Na globalnoj razini Sjevera naspram Juga, ali i u masovnom uvozu takvih imperijalnih ili kolonijalnih odnosa u sve metropolitanske gradove i agrarne biznise (kako tvrdi Balibar, 2001: 77 i dalje), vratila se avet rasističke podjele na ljudska i podljudska bića, koju su nacisti tako vješto usavršili (usp. Wallersteinov esej u: Balibar i Wallerstein, 1997). Podljudi mogu živjeti u slamovima i favelama, funkcija im je biti uvijek prisutna prijetnja radnim mjestima djelomično i na neizvjesni rok zaposlenih koje se legalno iskorištava. Castel, koji zaključuje iz francuskog primjera, o tome govori kao o disafilijaciji ili prekidu pripadnosti, što podrazumijeva demontiranje socijalnog građanstva [citizenship] i javne kontrole nad uvjetima života, koji su u naraštaju socijalne države donijeli ublažavanje kronične neizvjesnosti i uspon autonomnih osobnosti. To dokidanje kompromisa između vladajuće i radničke klase vodi ponovnoj proletarizaciji čitavih društvenih skupina i klasa, režimu ozakonjenog nasilja i ogromnoj proizvodnji asocijalnosti ili antisocijalnog individualizma (također vidi Balibar, 2001: 299-300 i dalje).

1.4. Za prvi zaključak: u posljednjih je dvjesto godina ostalo neobično postojano sljedeće proturječje u srcu nacionalnih kapitalizama (uz djelomičnu iznimku izvanrednog međuprostora kejnzijanizma uz Hladni rat u vremenu od približno 1945-1975, koji je do neke mjere izravno ili neizravno pogodio političkim migrantima). Svi se oni oslanjaju na državu da bi mogli opstati, iako će je ne samo opanjkavati ideološki nego će što brže brutalno pregaziti sva ograničenja osiromašivanja i ekocida što ih država možda uvede. Današnja transnacionalna globalizacija nije uopće dokinula to proturječje jer su današnje granice slobodne za bogate i za financije, manje za robu, još manje za informacije, a najnepropusnije su za siromahe i radnike: kako kaže duhovita opaska, kapitali se eksportiraju, radnici i siromasi deportiraju. Nečovječna upotreba granica nacionalnih država očito je prepoznatljiva u učincima masovnih migracija preko njih, vrlo često zbog njihova netolerantnog nastanka (očite primjere nalazimo u Pakistanu 1940-ih i u Hrvatskoj 1990-ih). Najelegantnije je to izrekao Giorgio Agamben kada je upitao označavaju li u *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* iz 1789. “dva pojma dvije odvojene stvarnosti, ili pak Čovjek ustvari uvijek obuhvaća Građanina” (1996: 162; usp. Balibar, 2001).

Upravo je Hannah Arendt, gledajući unatrag na vrijeme od 1914. do 1945, formulirala veliku spoznaju kako je prava istina nacionalne države davanje određenih prava *državljanima* – a ne *ljudima* ili ljudskim bićima općenito, bez obzira

na mjesto rođenja i/ili podrijetlo, i kako to logično rezultira: ili protjerivanjem, što statistički ne funkcionira, ili pak “naturalizacijom”, vrlo indikativnim birokratskim terminom koji ukazuje na to da službeni pečat državljanstva, što ga daje zemlja dolaska, poništava “neprirodnost” tuđinaca, ili pak – pretežito – zanemarivanjem koje imigrante ostavlja u limbu potpune ili polovične nelegalnosti, gdje je često “jedina praktična zamjena za nepostojeću domovinu internacijski logor” (a u današnje vrijeme često i getoizirana enklava). Ako je Arendt zaključila da su se izbjeglice “kao neko prokletstvo prilijepile za sve novoosnovane države na zemlji koje su stvorene na sliku nacije” (1973: 284), mi moramo zaključiti da u naše vrijeme Beskonačnog svetog ratovanja najgore tek dolazi.⁴

No prisjetivši se velike Epikurove maksime “Uzaludna je riječ filozofa koja ne liječi ljudske patnje”, sada moram krenuti dalje od fenomenologije i barem početno upitati “što treba napraviti”?

2. Kriteriji i vrijednosne orijentacije: moguća epistemološko-politička alternativa

2.0. U vrlo općenitom smislu, pitanje mogu li i u kojoj mjeri imigranti steći državljanstvo i hoće li im se ono dodijeliti dio je problema narodnog suvereniteta. Je li narod suveren i podliježe li isključivo zakonima u čijem je donošenju sudjelovao, *de nobis non sine nobis*? Je li demokracija država u kojoj svi građani, kako je to rekao Aristotel, naizmjence slušaju ili ih se sluša: “građanin mora znati obnašati i slušati vlast i u njoj sudjelovati”?⁵ Pretvorimo li puste pohvale demokraciji u razdoblju nakon Američke i Francuske revolucije u našu trajnu zvijezdu vodilju, odgovor je da. Tko su dakle ljudi ili građani na kojima počiva demokratski suverenitet?

⁴ U ovom svjetlu, koncept *dijaspore* postaje jednako sumnjiv epistemološki kao što je često politički neodređen. Taj koncept (umjesto migracije ili sličnog) smislen je samo u jukstapoziciji sa zatvorenim etničkim političkim entitetom i ustvari kao izvedenica iz takvog entiteta – kao i samo njegovo ime, koje znači “diseminaciju” ili “raspršivanje”. Njegovi su pioniri bili drevni emigranti Parsi ili Izraeliti, a globalizirali su ga oni koji su napuštali postojeću ili potencijalnu kulturalnu “domovinu” (Armenci, Afrikanci, Irci, Talijani, Indijci itd., kasnije iz Palestine i drugih “arapskih” država, a danas iz svih perifernih ili poluperifernih država u Africi, Istočnoj Europi, Aziji i sve više Latinskoj Americi). Za mene se dijaspore razlikuju od kolon(izator)a, recimo od Fenicije, Helade ili Engleske, koji ostavljaju bogatije i moćnije države, po tome što se radi o kretanjima prema potencijalno bogatijim mjestima, i to ljudi koji izvorno imaju malu moć ili nemaju nikakvu moć i/ili oskudna ekonomska sredstva osim vlastite radne snage ili trgovačkih i obrtničkih vještina. Osim radova navedenih u 1.2, usp. Ang, 2005; Cohen, 1997; Harris, 1993; Suvin, 2006; također časopis *Diaspora* 1991 i dalje.

⁵ Aristotel, *Politics* 1277a 31-32 u *Selections* 470; usp. također rimsko pravo 1275a, važeće tokom mnogih stoljeća, koje je to izreklo kao *quod omnes tangit ab omnibus approbari debet* (ono što se tiče svih moraju odobriti svi).

Kako je ranije naznačeno, francuska *Deklaracija o pravima* iz 1789, premda golem napredak u svoje vrijeme, ipak je nejasna. Bez obzira na to možemo krenuti od njezinih najkorisnijih dijelova. Članak 1. Deklaracije proglašava “Ljudi [tj. svaka osoba, ne samo državljani neke zemlje, D. S.] rađaju se jednaki u pravima”, a članak 2. da čovjek ima “prirodna i neotuđiva prava” kao što su “sloboda, vlasništvo, sigurnost i otpor ugnjetavanju”. To je jako daleko od današnje građanskosti na imućnijem Sjeveru,

koja predstavlja konačnu povlasticu statusa, konačni faktor isključivanja i diskriminacije... Uzeti ova [ljudska] prava ozbiljno... značilo bi da moraju obuhvatiti jedina dva prava na slobodu koja su danas rezervirana za državljane: pravo na boravak i pravo na kretanje u našim povlaštenim zemljama (Ferrajoli, 2004: 288-289, iz kojega citiram i *Deklaraciju iz 1789*; također vidi njegovu raspravu o *Općoj deklaraciji o pravima čovjeka* UN-a iz 1948. i dva Pakta o ljudskim pravima koja su uslijedila 1966).

Posebno članak 4. francuskog Ustava iz 1793. propisuje da se svim odraslim strancima koji borave u Francuskoj duže od jedne (!) godine i koji žive od svog rada ili imovine priznaju sva prava građanina (Santoro, 1994: 105). Ako nam je stalo do slobode, koja znači mogućnost autonomnog samoostvarenja za svakoga i za sve, ne možemo prihvatiti da se dobar dio stanovnika nekog mjesta ili zemlje sastoji od slobodne skupine i one koja je neslobodna (bilo radnika, žena ili imigranata). Prije pola stoljeća T. H. Marshall je istaknuo kako je državljanstvo u velikoj mjeri instrument socijalne stratifikacije; danas, ako isključimo većinu ili samo dobar dio imigranata, prihvaćamo horizont dvorazinske ili aparthejdske države i društva koji se nužno razvijaju u getoizirane “bantustane”, a nameću ih sveprisutne i militarizirane “sigurnosne” snage. Želim zagovarati odbacivanje takvoga horizonta.

Želimo li izbjeći policijsku državu, jedina nam je alternativa ona istodobno *epistemološka*: promijeniti naše shvaćanje tog problema, i *politička*: uspostaviti i provoditi, u skladu s našim izmijenjenim shvaćanjem, razumna i pravična politička pravila za zajednički život ljudi. To u biti znači proširiti prava čovjeka na (gotovo) sve ljude koji žive pod istim nebom, u zajednici sudbine: pretvoriti stanovnike u građane.

Ta pravila imaju granitni temelj u ideji neotuđivih ljudskih prava koju možemo shvatiti kao izgrađenu oko koncepta življenja *dostojnog* života. Da bismo to ostvarili, trebaju nam neka temeljna i opća prava ili *ovlaštenja* (*entitlements*)⁶: potrebna

⁶ Pojam “ovlaštenja” popularizirao je Held (1991: 20-21). Eminentni teoretičar prava Ferrajoli čak govori o sferi pravne neodlučivosti, to jest individualnih i socijalnih prava koja u načelu prethode zakonima i iznad su njih. Takav pristup zahtijevao bi ozbiljne revizije Marshallove trihotomije građanskih, političkih i socijalnih prava (vidi Zolo, 2004).

je čvrsta minimalna materijalna baza, ali i pravni položaj koji opunomoćuje osobu da ima znatna prava u odnosu na političku vlast kojoj je podložna, te društveni položaj priznatog i cijenjenog člana zajednice mjesta o kojem je riječ. Svi mi moramo jesti, biti sigurni i sebi samima nešto značiti, moramo cijeniti same sebe i biti cijenjeni.

2.1. Epistemologija: Slike života ljudi

Na epistemološkoj razini, ono što se događa u vrijeme globalizirane komodifikacije možda možemo shvatiti kao borbu između nametnute povlastice i jednakih mogućnosti. Povlastica stvara manihejsku dihotomiju vrednijih naspram manje vrijednih života, s konačnim horizontom vrijednih naspram bezvrijednih života (*lebensunwertes Leben*, kako se sjajno izražavala nacistička doktrina za “podljude”). Hladnoratovska dihotomija “nas” naspram “njih”, očita već i nakon letimičnog pogleda na kartu i granice pod teškim naoružanjem oko “sovjetskog tabora” i svih njegovih izdanaka, urušila se nakon 1989, ostavivši naizgled ujedinjeni svijet trijumfalnog kapitalizma. No nakon kratkog predaha, praćenog gospodarskom recesijom u Sjedinjenim Državama nakon pada u nabavi oružja, suštinski postmodernističkim potezom stvorena je nova dihotomija međudjelovanjem države SAD-a kao hegemonu s različitim reakcijama na neljudsko lice kapitalističke globalizacije, koje su i same bile više ili manje neljudske ovisno o situacijama iz kojih su proizlazile. Protiv njih proglašavani su različiti “ratovi”, poput (propalog i ubojitog) “rata protiv droge”, ali je američka elita na kraju uzdigla najveću i najnečovječniju reakciju, nazvanu “al-Qaida”, do statusa Neprijatelja, sretno obnovivši dihotomiju. Globalizacija ovdje znači, kakvi god bili slogani, hijerarhiju u kojoj su neke nacije i klase (opet “mi”) na vrhu, a svi ostali manje ili više (u većini slučajeva mnogo više) na dnu. Začetnička dihotomija, neizbježna za funkcioniranje strukture moći, preobrazila se iz naizgled horizontalne u vertikalnu. Kapitalistička globalizacija funkcionira tako što svakodnevno iskapa sve dublji rov nejednakosti između gornje trećine (ako ne i gornjih 5-10%) bogatog Sjevera i ostatka svijeta: zemljopisno-ekonomskog Juga siromašnijih država i kontinenta te uvezenog ili u svakom slučaju proizvedenog Juga svih slamova i osiromašenih područja Sjevera.

Politika vladajućih klasa koja nasiljem provodi nejednakost, uvijek prijetnjom glađu i drugim poniženjima, a prema potrebi masovnim ubojstvima, neprekidno je rastrubljavana, u pročišćenom obliku, po svim svjetskim medijima. No u nijemim dubinama sve obezvlaštenijih radnih masa pojavile su se dvije glavne protupolitike: *kriminalitet* i *migracija*. Kriminalne klase možemo shvatiti kao ilegalne kapitaliste koji traže svoj udio, ili dio plijena. Kako ih ekonomska slabost i važeći zakoni sprečavaju u tome da se izravno natječu s “legalnim” kapitalistima, uglavnom vrebaju male ljude (radnike, seljake, sitne trgovce i slično) kojima se, međutim, predstav-

ljaju kao realizatori ili korisni posrednici protiv zajedničkih tlačitelja iz viših klasa i bogatih nacija (a u nekim situacijama, na primjer kod organiziranja migracije, stvarno tako funkcioniraju). Epistemološki horizont uključenih nižih klasa, koje se kad god im je to moguće upuštaju u migraciju, istinski je i iskreno globalan: *ubi bene ibi patria*, dom je ondje gdje mogu živjeti bolje nego ovdje gdje sada živim. Svakodnevno svojim nogama glasuju za Marxov slogan “proleterima nemaju zemlje”. (Više klase imaju svoju varijantu, lijetati od prebivališta do prebivališta u nekoliko zemalja.) Sfera koja je u Hladnom ratu bila poznata kao “treći svijet” progutala je veći dio nekadašnjeg “drugog svijeta” (“sovjetski blok”) i pretvorila se iz entiteta vidljivog na karti u supstrat vidljiv gotovo svugdje u svakodnevicu, ali u vladajućoj kapitalističkoj i rasističkoj ideologiji prepoznat tek kao kriminalna prijetnja. Periferija se infiltrirala u centar.

U središtu su tih dviju epistemoloških orijentacija, kojih su nositelji vladajuće klase i oni kojima se vlada, suprotstavljeni pogledi na ljude ili osobe. Prema idealtipskoj slici u kapitalizmu, čovjek (jer su obično skloni agresivnim mužjacima) jest grabežljivac ili plijen u džunglama konkurencije gdje sposobniji pobjeđuje, a slabiji postaje gnojivo, i pravo mu budi. Transcendentni je fetiš tog pogleda “nevidljiva ruka tržišta” koju podupire itekako vidljivo bombardiranje iz zraka, marinci, granice i policija. Prema idealtipskoj slici plebejaca, ljudi – iako očito nejednaki – imaju jednaka prava na život, slobodu i potragu za srećom. Istina, u nižim je klasama takav idealni tip često oblikovan snažnim hegemonskim silama kapitalizma ili kriminala, uključujući hijerarhijske religije i zamjeranja po ključu “identiteta” koja traže da se nađe netko niži (po spolu, rasi, etničkoj pripadnosti i tako dalje) na kome će se iskaltiti frustracije. Stoga je teško za to naći, nakon smrti utopijskog radikalizma, jasnu sintetičku sliku koja bi se mogla suprotstaviti socijaldarvinističkoj džungli Tržišta, iako se neke kvazikropotkinovske crte možda mogu prepoznati u plebejskim zajednicama za samopomoć svih vrsta.

Uz takvo stanje stvari, kako ćemo izbjeći aparthejdsku državu i društvo? Po mom sudu: tako što ćemo odbaciti kapitalističko gledanje i praksu te odvojiti žito od kukolja u plebejskim gledanjima i praksama.

2.2. *Prema politici: pravo na državljanstvo kao ljudsko pravo*

Nastavit ću preko pet lančano povezanih aksioma.

Moj prvi, da tako kažem *antropološki aksiom* glasi da je *pravo raseljavanja ljudi preko bilo kakvih i svih granica temeljno ljudsko pravo*, koje danas treba staviti u prvi plan. Kako nam je Kant rekao u *Zum ewigen Frieden (Prema vječnom miru)*, ljude treba gledati kao građane općeljudske države (*Menschenstaat, ius cosmopoliticum*) (Kant, 2000: 120). To nije filantropija ili milosrđe, nego “gostoprinstvo, po kojemu stranac ima pravo da se prema njemu ne postupa neprijateljski zato što je do-

šao na tlo neke druge osobe (*eines andern*)” (Kant, 2002: 54; 2000: 127). To je pravo posjeta (*Besuchsrecht*) koje se temelji na pravu zajedničkog posjedovanja površine Zemlje, gdje nitko izvorno nema veće pravo biti na nekom mjestu od bilo koga drugoga. Sile koje to priječe, te također vode ratove i pripremaju ratove, zaključio je Kant, “piju nepravdu (*Unrecht*) kao da je voda” (2002: 60). Marx se vjerojatno toga prisjetio kada je napisao da nitko, pa čak ni sve nacije zajedno, nema pravo vlasništva nad površinom Zemlje, da je svaki naraštaj samo upravitelj s pravom uživanja čija je dužnost ostaviti bolje uvjete za iduće naraštaje (*MEW*, 25: 784). Kako je to pozitivno rekao jedan ugledni izgnanik, “Gdje god se pogled jednako uzdiže prema nebesima, božanske su stvari na jednakoj udaljenosti od ljudskih” (Seneka, 8,5).

To je utopijski horizont, ali nema trajnog realizma bez čvrstog napredovanja u tom smjeru.⁷ Nacionalne države mogu postati korisne manifestacije narodnog suvereniteta i društvene demokracije, ali danas je njihova prevladavajuća funkcija nadzirati rad kako bi zajamčile da će biti jeftino dostupan. Imigracijske zemlje dobivaju jeftine radnike bez “reprodukcijских troškova” njihova školovanja (ponekad do visoke stručnosti), i uglavnom ili u potpunosti izostavljaju trajne socijalne troškove za domaću radnu snagu. Da bi to bilo tako, “imigranti moraju imati što je manje moguću sigurnost, čak i kada su legalizirani ili naturalizirani, ukratko, *imigranti moraju ostati takvi zauvijek* ili u najmanju ruku dugo vremena, uz neograničene mogućnosti iskorištavanja koje iz toga proizlaze” (Balibar, 2001: 108). U ostatku ovog odlomka predlažem neke teške, ali ne nemoguće načine napretka od represije do kohabitacije.

Sljedeća dva aksioma posreduju *između epistemologije i politike*. Jedan sam izvukao iz Gunsterenova izraza “zajednica sudbine”. Nakon velikog otkrića H. Arendt

⁷ Usp. također Kantovu “Ideju opće povijesti s gledišta svjetskoga građanstva”. Derrida (2001: 21) vidi ograničenje kod Kanta u izboru prava na *Besuchsrecht* umjesto prava na *Gastrecht*, što prema Kantovoj glosi znači postati nečiji *Hausgenosse* (član kućanstva) na određeno vrijeme. Imam dva komentara. Prvo, to što Kant temelji to ljudsko pravo na pravu zajedničkog posjedovanja površine Zemlje i jednakom pravu svih ljudi da budu na danom mjestu na Zemlji već je samo po sebi golem, presudan napredak u odnosu na nacionalistički i *a fortiori* na rasistički stav *Blut-und-Boden* koji prevladava u naše vrijeme, tako da kantovski stav daje vrlo dobru polaznu točku za daljnja podešavanja. Drugo međutim, to što razlikuje posjetitelja i člana kućanstva – koji se, po mom mišljenju, razlikuju kako po intimnosti koja se pruža pridošlicama, tako i po trajanju njihova ostanka – ukazuje na stvarnu teškoću koja se može nadvladati samo u plavim utopijskim daljinama kozmopolitskog ugovora, pomoću njegova stalnog razvoja i pogodbe koja bi se zasnivala na bližem i očitijem pravu posjeta (usp. Stanton, 2006: 637). Poduži posjet s punim građanskim pravima može se jako približiti članstvu u proširenom “kućanstvu” nekog lokaliteta ili nacije.

A pristoji se prisjetiti se drevne mudrosti: “Ako se stranac nastani u vašoj zemlji, nemojte ga ugnjetavati. Stranac koji s vama boravi neka vam bude kao sunarodnjak; ljubi ga kao sebe samoga. Ta i vi ste bili stranci u egipatskoj zemlji...” (*Levitski zakonik* 19: 33-34).

da su ljudska prava konsupstancijalna s pravima državljanstva, on predlaže tri teze koje ću prilagoditi svom jeziku: 1/ da svi mi pripadamo, na različitim razinama, zajednicama ljudi koji nisu nužno odabrali da zajedno žive, ali otkrivaju da su neizbježno međuovisni, i stoga moraju odabrati između suživota ili aparthejda kojega je završni horizont genocid; 2/ da ne možemo imati čista ili savršena državljanstva (na primjer, etnički čiste države), nego samo nesavršena, a kod njih je ustvari važno kako omogućiti pristup ljudskim pravima najvećem broju ljudi; i 3/ da za svaku osobu na kugli zemaljskoj mora postojati barem jedan lokus ili teritorij gdje on ili ona imaju pravo državljanstva, a time i ljudska prava. Stoga moj *drugi aksiom* glasi da *svaka država* – ili slična zajednica, kao što je Europska unija – *mora njegovati maksimum ekonomski i politički mogućih ljudskih prava za sve svoje stanovnike tako što će im dati maksimum ekonomski i politički mogućih prava državljanstva.*

Veliki prethodnik kojega ovdje treba slijediti jest (nepotpuna, i sve ugroženija) integracija žena i radničkih klasa u vrlo nepotpuno, ali još uvijek poželjno političko društvo. Integracija siromaha radnika teža je jer ih globalno ima mnogo više, tako da zahtijeva i globalan pristup; na to ću se vratiti.

Moj *treći aksiom* proizlazi iz prva dva. Temelji se na Hammarovoj distinkciji između imigracijske politike i imigrantske politike (1985, 1990). *Imigracijska politika* regulira tok imigranata, pri čemu vodi računa (inteligentno, nadajmo se) o potrebama i mogućnostima države koja ju provodi. *Imigrantska politika* odnosi se na život imigranata u društvu koje bi trebalo biti – ali rijetko jest – domaćin, koje je imigrantu novo i strano. Aksiom glasi da *vrijednosno žarište trebamo staviti na imigrantsku politiku*, koja svaku prihvatljivu imigracijsku politiku opskrbljuje kriterijima. Imigracijska politika prvenstveno omogućuje integraciju i usredotočuje se na nju: ona je domena sudjelovanja kako civilnog društva tako i imigranata, pojedinačno ili kroz udruge. S gledišta valorizacije ljudskog dostojanstva, ali i građanskog prijateljstva ili pristojnosti, najvažniji cilj jest ono što se događa imigrantima u odnosu na druge ljude s kojima dijele zajedničku sudbinu, a sve zakonske i ekonomske politike moraju se tome prilagoditi. Praktično je iznimno važno da ne bude nikakvog Kineskog zida (ili Berlinskog, ili Izraelskog, ili zida na Rio Grandeu) koji će dijeliti liberalna politička prava od socijalističkih ekonomskih prava: ona se isprepleću i moraju se dogovorno uskladiti u skladu s potrebom i zaslugom u svakom slučaju zasebno.

U razdoblju Hladnog rata relativno liberalne imigracijske politike u bogatijim zemljama bile su kompenzirane restriktivnim integracijskim politikama (preko kategorija kao što je *Gastarbeiter*, koje se moglo poslati kući po želji). Danas, kada su Bog i Komunizam mrtvi, imigracija, ali i integracija u pravilu su sve restriktivnije, s nekoliko izuzetaka u slučaju potrebnih specijalista (npr. računalnih programera ili nogometaša). Treba, međutim, istaknuti kako postoji čitav raspon stavova prema integraciji (usp. Boucher, 2006), od liberalnosti Švedske i Kanade do krutosti Švi-

carske i Grčke, s Japanom, Njemačkom i Italijom blizu krutog pola ili *ius sanguinis*. Zemlje koje slijede te stare krutosti rasističke vrste lako postaju prethodnica strukturne prekarizacije (ukidanja osigurane zaposlenosti), a domaći radnici će slijediti.

Moj četvrti, pravi politički, aksiom slijedi Kanta i dobroano ocrnjeno prosvjetiteljstvo, a posebno ono što Bloch (u *Naturrecht*) zove dostojanstvom, i razmatra što bi danas ljudska prava podrazumijevala. Možda to najdosljednije sugerira Marxovo čitanje kategoričkog imperativa kao odbacivanja “svih uvjeta u kojima su ljudi degradirana, zaslužjena, zaboravljena, gnusna bića” (“Toward the Critique”, Marx, 1967: 257-258; vidi Balibar, 2001: 188 i dalje, također Richmond, 1994). Uvjete većine migranata uspoređivali su s drugim tipovima “neslobodnih radnika”, od robova i prisilnog rada preko rada kao otplate duga do radnika u ilegalnim supereksplotiranim pogonima i prostitucije (usp. Papastergiadis, 2000: 58). Danas je elementarno minimalno ljudsko pravo odbiti svaki takav aparthejd – i na kraju kastinsko društvo, koje će se možda uskoro provoditi genetski. To pravo politički je formulirano kao “jedna osoba, jedan glas”. U načelu ne postoje drugorazredni ljudi i ne bi trebali postojati drugorazredni stanovnici bilo koje zemlje ili teritorija (u monoteističkom smislu nema drugorazrednih duša).

Kako je to rekao Jefferson, svaka osoba ima pravo na “život, slobodu i potragu za srećom”. To se čini prilično bezopasnim, ali poštivanje tog aksioma okončalo bi gotovo sve imigracijske politike na Zemlji danas. Upućuje na činjenicu da sve klase povlastice iz postfeudalnog vremena, recimo od Lockea nadalje, niječu status pune (odnosno pravne) osobnosti skupinama koje žele diskriminirati ekonomski i egzistencijalno – žene, radnike, strance i dr. – kroz infantilizaciju i/ili kriminalizaciju, čime ih pretvaraju u ne-osobe ili niže osobe.⁸ I ovdje su nacisti opet bili najdosljedniji u upotrebi očito rasističke terminologije, “podljudi”. S druge strane, to znači da su među njihovim omiljenim skupinama za istrebljenje bili izvorni i suštinski europski migranti, Cigani (Romi) i Židovi. Romi još nemaju državu koja će govoriti u njihovo ime i stoga su dobro mjerilo za identitetsku, lažno-rasističku (nema rasa unutar *Homo sapiensa*) diskriminaciju migranata.⁹

⁸ Vidi Dal Lago, kako je citirano u bilješci 5, i Suvin, 2006, bilješka 27, za prvu bibliografiju rasprava o državljanstvu, kojoj sada dodajem: Dal Lago, 1998; Layton-Henry, 1990; Palidda, 1992; Simmel, 1992. i Zolo, 2004. Kako ističe Dal Lago, dodatne diferencijacije između ne-osoba i pod-osoba mogu se naći u sjajnoj Bourdieuovoj knjizi *Bijeda svijeta* (1999/1993).

Između crta banalnosti i birokratskoga jezika UN-a može se naći korisnih grumenčića, na primjer: “Prednosti međunarodne migracije... ne samo za same migrante nego isto toliko i za društva primatelje – ovisno o zaštiti prava migranata. Radnička prava uporište su u prevenciji iskorištavanja i treba ih štititi” (*International*, točka 13).

⁹ Druge kategorije nacističkih “democidnih” masovnih ubojstava uključivale su komuniste, homoseksualce, neke nepopustljive vjerske sljedbe poput Jehovinih svjedoka, psihički oštećene siromahe i neke slavenske populacije (sovjetske ratne zarobljenike, Srbe u ustaškoj Hrvatskoj).

Naravno, realistički treba dodati da svako društvo ima pravo braniti se kaznenim zakonima, a takvo se pravo očigledno odnosi i na imigrante, bez obzira na njihove kulturalne različitosti. Ipak ni na koji način iz toga ne može slijediti da takvi zakoni moraju ciljati na sve ili većinu, pa čak ni na vrlo mnogo potencijalnih ili stvarnih imigranata. Balibar to zove “vladavina institucionaliziranog rasizma, svakodnevnog prezira i zlorabe vlasti što se, malo-pomalo, širi na sve ‘imigrante’ ili one koje se takvima smatra” (2001: 109). Ukoliko se ne složimo s klizanjem prema stalnom izvanrednom stanju s praktički neograničenim policijskim ovlastima, mora se striktno poštovati osnovno načelo prava koje kaže da svaki slučaj treba proučiti zasebno. Tretirati čitave skupine, na neviđeno, kao potencijalno opasne očit je primjer diskriminacije, a obično i rasizma. To je također stvarno značenje “prihvatnih” centara koji niču kao gljive poslije kiše, kao i protjerivanja kao rutinskog sredstva umjesto kao posljedice pojedinačnog dokazanog kriminala. Takvo postupanje nije samo neetično, nego je i neefikasno oruđe za sprečavanje integracije. Energiju i financije radije trebamo usmjeriti na pronalaženje inteligentnih oblika humanog dočeka, prihvatljivih kako imigrantima tako i većini domaćeg civilnog društva. To počinje dodjelom resursa ljudima, a ne logorima i zatvorima: na primjer, plaćeno razdoblje za obavezne tečajeve jezika i državljanstva.¹⁰ Nastavlja se pravnom i financijskom pomoći za potpunu integraciju u državnim školama, umjesto plaćanja skupog privatnog školovanja, te redovnim programima radne obuke.

Ovdje ne govorim prvenstveno o onima koji su “posebno zaštićeni” od protjerivanja, poput tražitelja političkog azila, maloljetnika i starijih, bolesnih ili trudnica, ili pak članova obitelji onih koji su već u zemlji, a njima po mom čvrstom uvjerenju treba dodati one koji uredno žive i plaćaju poreze u zemlji već mnogo godina. Govorim o normalnim, nekriminalnim odraslim ljudima za koje bih se pozvao na svoj *peti, političko-ekonomski aksiom*, koji treba formulirati na američki revolucionarni način kao “nema oporezivanja bez zastupanja”. To znači da pravo glasa na lokalnim izborima (pa do regionalne razine) treba automatski proširiti na sve one rezidente koji su platili poreze za jednu godinu, a za državne i europske izbore nakon, recimo, dvije ili tri godine boravka uz neki dokaz o zaposlenju ili imovini, poznavanju jezika i sudjelovanju djece u obaveznom državnom školovanju.

Ove dvije zadnje kategorije čine se posljedicom nacističke ideologije čistoće rase; zajedničkim nazivnikom onih drugih čini se odanost koja nadilazi granice nacionalne države. Vrijedno je duboko se zamisliti nad time jer nacistički su instinkti često bili nepogrešivi.

¹⁰ U Québecu, političkoj jedinici tjeskobnoj i stoga opreznijoj prema integraciji, takvi tečajevi jezika i državljanstva traju šest mjeseci. Dopustite mi da dodam kako je iz lingvističkih istraživanja u Kanadi i u Europi prilično jasno da djeca brže i bolje uče “ciljni” jezik ako dobivaju pouku i na svom materinjem jeziku, tako da dvojezičnost pedagoški i (politički) nije problem, nego resurs.

3. Neke perspektive za građansku kohabitaciju

3.1. U zaključku, “Moramo priznati, realistički, da dugoročno nema alternative ratovima i terorizmu osim stvarnog poopćavanja osnovnih ljudskih prava” (Ferrajoli, 2004: 289). U slučaju europskih zemalja to bi značilo, paralelno, dvije radikalne promjene.

Prvo, treba usvojiti sasvim drugačiju vanjsku ekonomsku politiku, s ciljem “su-razvoja”, kako to zove Balibar, barem našeg dijela globalnog Sjevera i Juga:

Samo takav projekt omogućio bi nam da ostvarimo ravnotežu između Europe orijentirane na sigurnost, koja nasilno suzbija migracije koje je sama izazvala, i Europe bez granica, otvorene “divljim” migracijama (to jest u potpunosti dirigiranim tržištem ljudi kao oruđa). Samo bi nam to omogućilo da riješimo sukobe interesa i kulture između “starih” i “novih” Europljana, onih “legalnih” i onih “ilegalnih”, koje obično zovemo “komunitarci” i “ekstrakomunitarci.” (“Pour l’Europe”, Teza 11)

Ne smije se zaboraviti, premda sam to morao zanemariti u ovom eseju, da je sva (i)migracija također emigracija. Kako je Sayad s pravom inzistirao, istraživanje društvenih odnosa koji uzrokuju emigraciju i njihova kontinuiranog dinamizma preduvjet je punog razumijevanja svih migracija, a ima tri faktora od središnje važnosti: “društvo emigracije, društvo imigracija i same emigrante/imigrante” (1992: 18, i usp. 14-19).

Političko-ekonomski preduvjet takvog su-razvoja jest nesudjelovanje Europe u ratovima (osim u obrani od očite i *aktualne* agresije na Europu). Gore sam istaknuo kako su ratovi važan izvor osiromašenja i stoga migracije. No povijest pokazuje kako ratovi *pojeftinjuju* cijenu čovjeka te pogoduju despotizmu i skretanju prema podložnosti i ropstvu (usp. Weber, 1964: 6-9).

Drugo, su-razvoj na osnovi jednakih prava stanovnika podrazumijevao bi barem dva kompleksa. Za početak, ograničavanje primanja i postupanje prema svima primljenima (po klasičnoj francuskoj tradiciji) kao prema budućim državljanima. Dok gore opisana promjena ekonomske politike ne urodi plodom – kao jedino dugoročno rješenje migracijskih neprilika – u sadašnjoj distribuciji obilja među različitim dijelovima svijeta nerealistično je otvoriti granice za transfer stanovništva koji bi premašio ono što sadašnji državljani mogu ekonomski i psihološki podnijeti (ali to je elastično i treba se procjenjivati izravnim savjetovanjem s narodom ili narodima o kojima je riječ). Međutim, kad budu primljeni, prema imigrantima se mora postupati u skladu s kriterijima koje zagovaram u odlomku 2, kao prema drugim državljanima ili “gotovo državljanima”. To za mene podrazumijeva što je moguće potpuniju integraciju, ali bez nametanja asimilacije tipa “lonca za taljenje” (*melting*

pot).¹¹ Dakako, integracija je dvosmjerna ulica, zahtijeva da se imigranti pridržavaju nekih ključnih ljudskih dužnosti, koje idu ruku pod ruku s dodjelom prava. Uvjeren sam kako se ni od jednog društva ne može tražiti da primi ljude koji ne odobravaju takve dužnosti i zasade: narodni suverenitet, jednakost spolova, vjerska tolerancija u svjetovnoj državi, izbjegavanje znatnijeg nasilja (uključujući klitoridektomiju) osim u svrhe samoobrane... Odvojena nastava (za razliku od odvojene dodjele sredstava kao pomoći imigrantima i njihovoj djeci da započnu s učenjem) po mom je mišljenju nespojiva s tim ciljevima.

Ako se ne upustimo u takve radikalne, ali, po mojem mišljenju razumne i uopće ne ekstremne promjene, kako može uopće započeti građanska integracija, za razliku od involucije vjerskih ili šovinističkih skupina s obiju strana? I kako možemo ostvariti građanski mir, spriječiti kako rasistički progon migranata tako i njihove moguće simpatije prema terorizmu bez pažljive, višekulturalne i uljudne, a ipak čvrste integracije – ne ponudimo li većini imigranata više praktične demokracije i uljudnosti od režima iz kojih dolaze? (Općepoznato je da demokracija za najsiromašnije i najranjivije skupine društva predstavlja jedino jamstvo demokracije za veliku većinu.)

3.2. Kao podršku tom stavu, da podsjetim na još neke, relevantnije statistike. Prvo, službene analize EU-a predviđaju da u Europi treba zaposliti još dvadeset milijuna imigrantskih radnika u sljedećih dvadeset pet godina, što, s obiteljima, znači možda 60-80 milijuna! Ali, drugo, možda jednako eksplozivno, “starenje” Zapadne i Srednje Europe žurno napreduje, a slijede ih, nešto sporije, neki dijelovi Istočne Europe, pa čak i Sjeverne Amerike. Niska domaća plodnost mora se kompenzirati bilo dužim radnim vijekom ili, u većini slučajeva, imigracijom mlađih koja će zadovoljiti ne samo trenutne radne zahtjeve nego i buduće mirovinske fondove (usp. Schödlbauer, 2006). Uravnotežiti mirovinske fondove – u sklopu općih državnih prihoda i alokacija za socijalnu infrastrukturu cesta, škola, bolnica itd. – bez većih socijalnih nepravdi sasvim će očito zahtijevati još mnogo imigranata.

Imigranti su dakle skriveni ekonomski blagoslov, a ipak su politički svugdje kamen smutnje, ako ne i glavna isprika za obnovljeni rasizam i kriptofašizam. Hoće li imigranti tada biti parijske ili helotske, kako ih zove jedna studija, ili u najboljem slučaju “ruke” i radna snaga (usp. Sayad, 1992: 61) u opasnom vakuumu političkih prava i dužnosti, ili će biti državljanima? Hoće li biti ljudi s manje ili više jednakim pravima kao i oni koji s njima dijele sudbinu ili pak s malo prava osim onoga da

¹¹ Ovdje prihvaćam definicije integracije Giovane Zincone kao “sposobnosti kako starih tako i novih članova zajednice da prihvate zajednička pravila građanske kohabitacije” i asimilacije kao “transfuzije drugačijeg kulturnog identiteta” (1992: 243). Osim građanskih dužnosti, poput onih koje sam spomenuo, opseg i tempo asimilacije treba prepustiti novim građanima.

budu iskorištavani kao radna snaga, ali i kao porezni obveznici: navjestitelji građanske jednakosti ili aparthejskog društva? Drugim riječima, može li im se pristupati prvenstveno kao sigurnosnom pitanju (ili pitanju “zakona i reda”) koje se uglavnom odnosi na ministarstvo unutarnjih poslova i policiju ili kao složenom, ali središnjem pitanju koje određuje budućnost naših društava? To je problem koji se najdublje tiče svih nas, imigranata ili sadašnjih državljana bogatijih dijelova svijeta.

Na primjer, Schödlbauer ocrta scenarij Njemačke – na temelju najvjerojatnije prognoze iz službenih statistika – kao “društva četiriju četvrtina”: dvije četvrtine čine stariji od radne dobi, uglavnom u ustanovama za starije, jedna su četvrtina “domaći” zaposleni državljani, jedna četvrtina “stranci”, ljudi s minornim pravima sudjelovanja, koji žive pod paskom zakona usmjerenih na dobro vladanje ili protjerivanje, slabije školovani i manje imućni” (2006: 17). Kao još jedan primjer, uspostavili smo getoizirane zajednice na rubovima većine velikih gradova koje se približavaju uvjetima kakvi su već u potpunosti realizirani u današnjim internacijskim logorima.¹² Uz sadašnju stopu imigracije bez integracije, idemo prema aparthejdu u kojemu će se sloboda, jednake mogućnosti, prosperitet za veći dio stanovništva i jednakost svih ostalih ljudskih prava, “temeljni zalozi na kojima počiva legitimitet današnjih država” (Schödlbauer, 2006: 18), gaziti.

U društvima koja su podijeljena na zatvorene vertikalne slojeve ili “rangove” (*tiers*), dakle u prekapitalističkim plemenima i državama, stranac nije samo politički, nego i kriptovjerski tuđinac. Danas, rastući jaz između bogatih i siromašnih vodi ili prema stalnom oružanom sukobu ili natrag u “rangovno” društvo, a vjerojatno i jedno i drugo. Zatvarati oči pred tim vrlo je opasno. Kakav bi točno oblik takav aparthejd mogao poprimiti, znatno ovisi o tome koliko će snažno ekonomski i ekološki pritisci povećati političku sklonost sukobima. Međutim, nastave li bogatije sile i klase zemaljske kugle ovim smjerom, vjerojatnost nasilnih sukoba na ulicama i dalje će rasti.

3.3. Želio bih toj rastućoj prijetnji suprotstaviti nešto što je Balibar neprevedivo nazvao *droit de cité*, sustav javnih prava koji podrazumijeva nepristajanje na amalgamiranje različitih stupnjeva ilegalnosti (poput ulaska u zemlju uz kršenje važećih zakona) i očitog kriminala; znači osuditi svaku administrativnu arbitrarnost prema tobožnjim drugorazrednim (imigrantskim) građanima i uspostaviti demokratsku zastupljenost svih onih koji rade i plaćaju poreze istoj vlasti (Balibar, 2001: 108-109). Ukratko, tvrdim kako svako ljudsko biće ima “pravo na prava” (usp. oba naslova Marie-Claire Calloz-Tschopp, 1998, 2000). Upravo to čini uljuđenost ili *droit de ci-*

¹² Bogatoj literaturi o internacijskim logorima, kojih sam se dotaknuo u svom “Exileu” (Suvin, 2006), treba pridodati Agiera (2002) i zadnje izdanje, br. 4, *Conflitti globali*, “Internamenti”.

té, koja se ne razlikuje mnogo od Machiavellijeva republikanskog *vivere civile* (Balibar, 2001: 209), ali u kontekstu svjetskog pluralizma i multikulturalnosti. Život s jednakim pravima u “zajedničkoj stvari” jedina je alternativa postojećem prikrivenom i sve otvorenijem nasilju, odozgo i odozdo.

Vidim bar četiri zamjerke tom horizontu. Prve tri lako je riješiti (barem u teoriji premda uopće ne u praksi) unutar mog predloženog okvira. Četvrta možda ukazuje na njegove granice.

Prvo, navodno slobodno tržište, kakvo je sada, čini se dijametralno suprotnim tome horizontu: “problem demokratskog građanstva jest ima li prostora za doživljaj demokracije i države utemeljene na pravu koji ne bi bio potpuno podređen tržišnom modelu...” (Zolo, 2004: 14; usp. također Santoro, 1994). To je još jedan razlog zbog kojeg moramo pripitomiti neljudsko lice kapitalističke globalizacije, a istodobno očuvati veliko kapitalističko postignuće visoke produktivnosti kao preduvjeta ljudskih prava.

Druga zamjerka: taj se horizont suprotstavlja središnjim ideologijama nacionalne države kao “čiste” i autarkične, po vlastitom izboru zatvorene jedinice. Ipak, vrijeme takvih opasnih mitova i zatvaranja očito prolazi.

Treća je moguća zamjerka da je Europska unija, kakva je sada, dijametralno suprotna uljuđenosti i pravu na prava na koje se često licemjerno poziva. To je još jedan razlog zbog kojeg moramo pretvoriti današnju Europu banaka i policija u Europu njezina suverenog ili njezinih suverenih naroda – što znači svih onih ljudi koji u njoj stvarno borave, a na čijem je radu počivala i još uvijek počiva. To je također jedini stabilan preduvjet za uljuđene, pa čak i prijateljske odnose Europe s narodima iz drugih dijelova svijeta, poput onih o kojima je govorio Balibar. Kako je rekao najistaknutiji talijanski stručnjak za to područje: “Nismo shvatili koliko su migracije bitne za nastanak dinamičnog europskog prostora, sposobnog za dijalog s ostatkom svijeta i za korištenje društvenih resursa” (Dal Lago, 2003: 119). Osim o potrebi da se potvrdi prvenstvo demokratskog društva nad njegovim izvršnim organima, on ovdje govori o potrebi da se problem bijede sasiječe u korijenu, tj. drugačijom ekonomskom politikom prema siromašnijim zemljama. To bi također značilo poreći današnje mantre koje slijepo propagiraju neregulirano tržište (*ibid.*: 120-121), ideologije koje neprekidne intervencije snažnih vlada i tijela kao što je MMF neprekidno i obimno opovrgavaju.

Jedno upozorenje: u ne tako dalekoj budućnosti imat ćemo sve veći broj “klimatskih izbjeglica”, koje će prognati rast razine vode i, paralelno s time, dezertifikacija. Tisuće koje su odlazile iz New Orleansa nakon Katrine uskoro mogu postati milijuni koji odlaze iz Bangladeša i drugih siromašnijih zemalja. Zapravo, udruga Christian Aid u svom je izvještaju za proljeće 2007. izračunala da će ih do 2050. biti milijardu (tisuću milijuna)! U tom slučaju, kratkotrajna prilika koja nam se otvara

za demokratsko reguliranje migracije, prije klimatskog egzodusa, može potrajati *manje od četvrt stoljeća*.

Ali četvrta, i zadnja, zamjerka mojim horizontima možda je to što svi nezaposleni, ilegalno zaposleni i neizvjesno zaposleni, svi oni koji su izloženi rastućem i, čini se, bezgraničnom iskorištavanju i dominaciji, čine novi globalni proletarijat. Prema marksističkoj analizi, kapitalizam ne može postojati bez takvoga pola bijede zbog toga što ostvaruje profite iz njihove žive radne snage; prema tome, bez obzira na manje izmjene toga statusa koje su unutar ove socijalne formacije moguće za ovu ili onu manju frakciju, sam je status nepromjenjiv, a daljnje osiromašenje neizbježno. Ako je to točno, ako kapitalizam zaista osuđuje rastuću većinu ljudskih bića na život u psihofizičkoj bijedi i (već za stotine milijuna) smrt, tada nas vjerojatno čeka aparthejd, ali i masovne pobune, uključujući terorizam i gradske gerile. Moji prijedlozi klade se na, makar slabu, šansu radikalne demokracije. Ali ne možemo zatvoriti oči pred alternativom.

3.4. Castles i Miller rano su primijetili da je globalni migracijski proces relativno otporan na službena ograničenja kako u polaznim tako i u ciljnim zemljama. Misliti da se to može riješiti policijskim i oružanim snagama puste su želje: on neće nestati. Svoju knjigu zaključuju razumno:

Modeli imigrantskih prava i državnosti koji se temelje na isključivanju upitni su jer stvaraju podijeljena društva. Slično tome, modeli koji se temelje na asimilaciji također vjerojatno neće biti uspješni jer propuštaju uzeti u obzir kulturalnu i socijalnu situaciju naseljenika. Multikulturalni model najodrživiji je skup odgovora na potrebe naseljenika, kao i izjava o otvorenosti nacije kulturalnoj raznolikosti.¹³

Međutim, naši ekonomski i politički vladari danas rijetko slijede razum, radije uzjahuju tigra neograničenog iskorištavanja uz pomoć ksenofobije i poticanja panike:

¹³ Castles i Miller, 2004: 253-254. Postoje mnoge tenzije, a možda i aporije, u pogledu koncepta i/ili prakse multikulturalizma, koje treba razdvojiti od separatističkih i patrijarhalnih "politika identiteta" u korist kako osobnih prava na odvajanje od bilo koje zajednice tako i šarenog "priateljstva u jedinstvu" raznih zajednica koje prakticiraju suživot. U toku je opsežna rasprava (prikazana u: Dal Lago, 2004: 167-177) ne samo za ili protiv multikulturalizma nego i između "odgovornih" i "optimističnih" multikulturalista, usp. barem: Cohn-Bendit i Schmid, 1992; Sassen, 1999; Todd, 1994; Zincone, 1992, 1994, 1999.

Što se tiče modernog državljanstva u globalizaciji, podredio bih neizbježnu i katkad korisnu (usp. za žene Phillips, 2004) "zajedničarsku" politiku identiteta – s korijenima u malim zajednicama, a koja se danas može ponovno aktualizirati samo u obliku separatizama (usp. Walzer, 1983) pa sve do ubojitih šovinizama – pravu svake osobe na samoodređenje, uključujući neslaganje s lažnim zatvorenostima. Biti protiv jednako je sastavni dio slobode kao i biti za.

Bila jednom jedna gospodična iz Nigera	There was a young lady from Niger
Što smješkala se dok je jahala tigra	Who smiled as she rode on a tiger
Kad se vratiše izjutra	They returned from the ride
Gospodična bješe iznutra	With the lady inside
A smiješak na licu tigra.	And the smile on the face of the tiger.

Budući da je horizont ovog eseja onaj radikalne demokracije, kako je u filozofiji kodificirana prosvjetiteljstvom koje po mom mišljenju ide od Spinoze do Marxa, na samom kraju navodim klasično mišljenje, ne zato da se vratimo na njegove termine, nego zato da od njih krenemo dalje:

Jer izvjesno je da bune, ratove, prezir prema zakonima ili njihovo kršenje ne treba pripisivati toliko zloći podanika koliko iskvarenom ustrojstvu države. Jer ljudi se ne rađaju kao državljani, nego ih u njih treba pretvoriti... [A]ko zloća više prevladava i više se prekršaja počini u jednoj državi nego u nekoj drugoj, izvjesno je da ona prva nije dovoljno slijedila sklad ni oblikovala svoje zakone s dovoljno promišljenosti, i stoga nije uspjela steći svoje apsolutno pravo kao država. (Spinoza, 1925: 212-213)

LITERATURA

- Agamben, Giorgio, 1996: *Beyond Human Rights*, u: P. Virno i M. Hardt (ur.), *Radical Thought in Italy* (prevod C. Casarino), University of Minnesota Press, Minneapolis [talijanski u njegovim *Mezzi senza fine*, Bollati Boringhieri, Torino, 1996].
- Agier, Michel, 2002: *Aux bords du monde, les réfugiés*, Flammarion, Pariz.
- Altvater, Elmar, 1992: *Der Preis des Wohlstands*, Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Ang, Ien, 2005: *Diaspora*, entry u: Tony Bennett i dr. (ur.), *New Keywords*, Blackwell, Malden MA & Oxford UK, str. 82-84.
- Apitzsch, Ursula, Jansen, Mechtild M. (ur.), 2003: *Migration: Biographie und Geschlechterverhältnisse*, Westfälisches Dampfboot, Münster.
- Arendt, Hannah, 1973: *Imperialism*, HBJ, New York & London (napisano 1945-1949).
- Aristotle, 1995: *Selections*, Hackett, Indianapolis & Cambridge (prijevod i ur. T. Irwin G. Fine).
- Balibar, Étienne, 2001: *Nous, citoyens d'Europe?*, La Découverte, Pariz.
- Balibar, Étienne: *Pour l'Europe altermondialisatrice*, www.lautrecampagne.org
- Balibar, Étienne, Wallerstein, Immanuel, 1997: *Race, nation, classe*, La Découverte, Pariz.
- Balke, Friedrich (ur.), 1993: *Schwierige Fremdheit*, Fischer, Frankfurt.

- Basch, Linda G., i dr., 2000: *Nations Unbound*, Gordon & Breach, New York.
- Bauböck, Rainer, 1994: *Transnational Citizenship*, Elgar, Aldershot.
- Bielefeld, Uli (ur.), 1998: *Das Eigene und das Fremde: Neuer Rassismus in Europa?*, Hamburger Ed., Hamburg.
- Bloch, Ernst, 1961: *Naturrecht und menschliche Würde*, Gesamtausgabe Bd. 6, Suhrkamp, Frankfurt.
- Boucher, Manuel (ur.), 2006: *Discriminations et ethnicization*, Ed. de l'Aube, La Tour d'Aigues.
- Bourdieu, Pierre, Wacquant, Loïc, 1992: *An Invitation to Reflexive Sociology*, University of Chicago Press, Chicago.
- Bourdieu, Pierre (ur.), 1999: *The Weight of the World*, Polity Press, Cambridge (prijevod P. P. Ferguson: izvornik: *La Misère du monde*, Ed. du Seuil, Pariz, 1993).
- Brinley, Thomas, 1973: *Migration and Economic Growth: A Study of Great Britain and the Atlantic Economy*, Cambridge University Press, Cambridge (1. izd. 1954).
- Calloz-Tschopp, Marie-Claire, 2000: *Les "sans-État" dans la philosophie de Hannah Arendt*, Payot, Lausanne.
- Calloz-Tschopp, Marie-Claire (ur.), 1998: *Hannah Arendt, les Sans-État et le "droit d'avoir les droits"*, 2 sveska, L'Harmattan, Pariz.
- Castel, Robert, 1995: *Métamorphoses de la question sociale*, Fayard, Pariz.
- Castells, Manuel, 2004: *Power of Identity. The Information Age*, 2. sv., Blackwell, Oxford & New York (citirano iz *Das Informationszeitalter*, 3 sv., Leske & Budrich, Opladen, 2001-2003).
- Castles, Stephen, Kosack, Godula, 1985: *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, Oxford University Press, Oxford (izvornik: 1973).
- Castles, Stephen, Miller, Mark J., 2004: *The Age of Migration*, Palgrave Macmillan, Houndmills & New York (3. izd.; izvornik: 1993).
- Cesarani, David, Fulbrook, Mary (ur.), 1996: *Citizenship, Nationality and Migration in Europe*, Routledge, London & New York.
- Cohen, Robin, 1997: *Global Diasporas*, University of Washington Press, Seattle.
- Cohen, Robin, 1987: *The New Helots: Migrants in the International Division of Labour*, Gower, Aldershot.
- Cohn-Bendit, Daniel, Schmid, Thomas, 1992: *Heimat Babylon*, Hoffman & Campe, Frankfurt a/M.
- Colombo, Ascher, Sciortino, Giuseppe, 2004: *Gli immigrati in Italia*, Il Mulino, Bologna.
- Dal Lago, Alessandro, 2004: *Non-persone*, Feltrinelli, Milano.
- Dal Lago, Alessandro, 2003: *Polizia globale*, Ombre Corte, Verona.

- Dal Lago, Alessandro (ur.), 1998: *Lo straniero e il nemico*, Costa & Nolan, Genova & Milano.
- Derrida, Jacques, 2001: *On Cosmopolitanism and Forgiveness*, Routledge, New York (preveli M. Dooley i M. Hughes; izvornik: *Cosmopolites de tous les pays, encore un effort!*, Galilée, Pariz, 1997).
- Faist, Thomas, 2000: *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*, Oxford University Press, Oxford.
- Ferrajoli, Luigi, 1994: Dai diritti del cittadino ai diritti della persona, u: Zolo, Danilo (ur.), *La cittadinanza*, Laterza, Roma & Bari, str. 263-292.
- Gilroy, Paul, 2004: *After Empire*, Routledge, Abingdon.
- Gramsci, Antonio, 1975: *Quaderni dal carcere*, Einaudi, Torino (2. izd., prir. V. Gerratana).
- van Gunsteren, Herman, 1998: *A Theory of Citizenship: Organizing Plurality in Contemporary Democracies*, Westview Press, Boulder.
- Hammar, Thomas, 1990: *Democracy and Nation-State: Aliens, Denizens, and Citizens in a World of International Migration*, Avebury/Gower, Aldershot/Brookfield VT.
- Hammar, Thomas (ur.), 1985: *European Immigration Policy*, Cambridge University Press, Cambridge & New York.
- Hannerz, Ulf, 1996: *Transnational Connections*, Routledge, New York & London.
- Harris, Joseph E. (ur.), 1993: *Global Dimensions of the African Diaspora*, 2 sv., Howard University Press, Washington DC.
- Harris, Nigel, 1995: *The New Untouchables: Immigration and the New World Worker*, Tauris, London (izd. Penguin, 1996).
- Held, David, 1991: Between State and Civil Society, u: Geoff, Andrew (ur.), *Citizenship*, Lawrence & Wishart, London.
- International Migration and Development* (rezime izvještaja koji je glavni tajnik UN-a podnio Glavnoj skupštini u lipnju 2006). UNDESA Population Newsletter. www.un.org/esa/population/unpop.htm
- Kane, Hal, 1995: *The Hour of Departure*, Worldwatch Institute, Washington DC.
- Kant, Immanuel, 1963: Idea for a Universal History from the Cosmopolitan Point of View, u: L. White (ur.), *On History*, Bobbs, Indianapolis (prijevod R. E. Archer i E. L. Ferkenheim), str. 11-26.
- Kant, Immanuel, 2000: *Pravno-politički spisi*, Politička kultura, Zagreb (izbor, prijevod i predgovor: Zvonko Posavec).
- Kant, Immanuel, 2002: *Zum ewigen Frieden / À la paix perpetuelle*, Vrin, Pariz (njemački tekst berlinske Akademije, sv. VIII: 343 i dalje)
- Kritz, Mary M. i dr., 1992: *International Migration Systems*, Clarendon Press, Oxford.
- Kyle, David, Koslowski, Rey, 1991: *Global Human Smuggling*, Johns Hopkins University Press, Baltimore & London.

- Layton-Henry, Zig, 1990: *The Political Rights of Migrant Workers in Western Europe*, Sage, Newbury Park.
- Leggewie, Claus, Münch, Richard (ur.), 2001: *Politik im 21. Jahrhundert*, Suhrkamp, Frankfurt.
- Liberti, Stefano, 2006: Migrazione dall’Africa..., *Il Manifesto*, 23. 11. 2006, str. 6.
- Lutz, Helma, i dr. (ur.), 1995: *Crossfires: Nationalism, Racism and Gender in Europe*, Pluto Press, London.
- Marshall, T. H., 1963: Citizenship and Social Class, u njegovoj *Sociology at the Crossroads and Other Essays*, Heinemann, London.
- Marx, Karl, 1967: Toward the Critique of Hegel’s Philosophy of Law: Introduction, u: *Writings of the Young Marx on Philosophy and Society*, Doubleday, Garden City New York, str. 249-264 (ur. i prev. L. D. Easton i K. H. Guddat).
- Marx, Karl i Friedrich Engels, 1979: *Das Kapital*, 3. sv., Marx-Engels, *Werke (MEW)* 25. sv., Dietz, Berlin.
- Moulier-Boutang, Yann, 1998: *De l’esclavage au salariat*, PUF, Pariz.
- Ong, Aihwa, 1999: *Flexible Citizenship*, Duke University Press, Durham & London.
- Palidda, Salvatore, 1998: La conversione poliziesca delle politiche migratorie, u: Dal Lago, Alessandro (ur.), *Lo straniero e il nemico*, Costa & Nolan, Genova & Milano, str. 209-235.
- Palidda, Salvatore (ur.), 1992: *Délit d’immigration*, Migrations, Bruxelles.
- Papastergiadis, Nikos, 2000: *The Turbulence of Migration*, Polity Press, Cambridge.
- Phillips, A., 2004: Citizenship and Feminist Theory, u: Geoff, Andrew (ur.), *Citizenship*, Lawrence & Wishart, London.
- Pries, Ludge (ur.), 2004: *Zwischen den Welten und Zuschreibungen: ...Arbeitsmigration im 21. Jahrhundert*, Klartext Verlag, Essen.
- Rea, A. (ur.), 1998: *Immigration et racisme en Europe*, Complexe, Bruxelles.
- Richmond, A. H., 1994: *Global Apartheid: Refugees, Racism and the New World Order*, Oxford University Press, Toronto.
- Santoro, Emilio, 1994: Le antinomie della cittadinanza, u: Zolo, Danilo (ur.), *La cittadinanza*, Laterza, Roma & Bari, str. 93-128.
- Sassen, Saskia, 1999: *Guests and Aliens*, New Press, New York.
- Sassen, Saskia, 1996: *Losing Control: Sovereignty in the Age of Globalization*, Columbia University Press, New York.
- Sassen, Saskia, 1998: *The Mobility of Labor and Capital: A Study of International Investment*, Cambridge University Press, Cambridge & New York.
- Sassen, Saskia, 2000: Women’s Burden, *Journal of International Affairs* (53) 2: 503-524.
- Sayad, Abdelmalek, 1992: *L’immigration, ou les paradoxes de l’altérité*, De Boeck, Bruxelles.

- Schödlbauer, Ulrich, 2006: Bevölkerung, u: *IBLIS: Jahrbuch für europäische Prozesse* 5: 9-54.
- Seneca, Lucius Annaeus, 2001: *Ad Helviam matrem de consolatione*, Reclam, Stuttgart.
- Simmel, Georg, 1992: Der Mensch als Feind, *Aufsätze und Abhandlungen 1901-08*, Bd. 2, Suhrkamp, Frankfurt a/M, str. 335-343.
- Spinoza, Baruch, 1925: *Tractatus politicus*, u: *Opera*, Winter, s.a., Heidelberg (ur. C. Gebhardt).
- Stalker, Peter, 2000: *Workers without Frontiers*, Riener/ILO, Boulder/Geneva.
- Stanton, Domna C., 2006: On Rooted Cosmopolitanism, *PMLA* (121) 3: 627-640.
- Suvin, Darko, 2006: Exile as Mass Outrage and Intellectual Mission, u: M. T. Chialant (ur.), *Viaggio e letteratura*, Marsilio, Venecija, str. 69-95.
- Suvin, Darko, 2009: Comparative Literature and the Power / Violence of Terms: From Historical Semantics to Political Epistemology, u: P. Mildonian (ur.), *It Started in Venice: Proc. of the International Comparative Literature Conference 2005*, CD, Libr. Ed. Cafoscarina, Venecija, str. 67-78.
- Todd, Emmanuel, 1994: *Le destin des immigrés*, Seuil, Pariz.
- Walzer, Michael, 1983: *Spheres of Justice*, Basic Books, New York.
- Weber, Max, 1964: *Soziologie – Weltgeschichtliche Analysen – Politik*, Kröner, Stuttgart.
- Willcox, W. F. (ur.), 1969: *International Migrations*, 2 sv., Gordon & Breach, New York (1. izd. 1929).
- Wittgenstein, Ludwig, 1967: *Philosophische Untersuchungen*, Suhrkamp, Frankfurt (citirano iz *Philosophical Investigations*, Blackwell, Oxford; preveo G. E. M. Anscombe, 1999; 3. izd.).
- Wood, Ellen Meiksins, 2005: *Empire of Capital*, Verso, London & New York.
- Zincone, Giovanna, 1999: *Citizenship: Between State and Society*, European Univ. Institute, S. Domenico di Fiesole.
- Zincone, Giovanna, 1992: *Da sudditi a cittadini*, Il Mulino, Bologna.
- Zincone, Giovanna, 1994: *Uno schermo contro il razzismo*, Donzelli, Roma.
- Zolberg, Aristide R., 1987: Wanted but not Welcome: Alien Labor in Western Development, u: W. Alons (ur.), *Population in an Interacting World*, Harvard UP, Cambridge MA, str. 36-73.
- Zolo, Danilo, 1994: La strategia della cittadinanza, u: Zolo, Danilo (ur.), *La cittadinanza*, Laterza, Roma & Bari, str. 3-46.

Napomena: vidjeti i djela citirana u mom eseju (Suvin, 2006) gdje opširnije raspravljam o H. Arendt. Najbolji uvodni prikaz sadašnje situacije našao sam u Dal Lago (2004), višeslojnom, živahnom i slobodarskom djelu, s vrlo bogatom višejezičnom bibliografijom. Svi prijevodi iz neengleskih izvora kod kojih se ne navodi ime prevoditelja su moji.

Korisne internetske stranice (sve <http://www.>): [asylumlaw.org](http://www.asylumlaw.org), [displacement.org](http://www.displacement.org), [esc-lavagemoderne.org](http://www.esc-lavagemoderne.org), [gisti.org](http://www.gisti.org), [internal-remi.revues.org](http://www.internal-remi.revues.org), [migreurop.org](http://www.migreurop.org), [noborder.org](http://www.noborder.org), [picum.org](http://www.picum.org), [remisis.org](http://www.remisis.org), [statewatch.org](http://www.statewatch.org), [united.non-profit.nl](http://www.united.non-profit.nl)

S engleskoga prevela
Marija Mrčela

Darko Suvin

IMMIGRATION IN EUROPE TODAY:
APARTHEID OR CIVIL COHABITATION?

Summary

The essay discusses the orientations for preventing the slide toward apartheid States. Beginning with the phenomenology of present mass displacements, it asks: are non-citizens people, and what are the limits of popular sovereignty? Is freedom possible if a good part of denizens is a partly free group? Five concatenated axioms are posed: that 1/ the right to hospitality (eventually, citizenship) is a central human right); 2/ each State – or analogous community – should give all its denizens the maximum possible of citizen rights; 3/ our value focus ought to be on immigrant policy and on integration; 4/ the status of “unfree labourers” refuses the principle of “one person, one vote”; 5/ “no taxation without representation.” The long-run alternative is wars and terrorism or civil cohabitation. This would include a foreign economical policy of “co-development”, and no participation in wars (except in a present aggression against Europe). If capitalism today condemns a growing majority of humans to psycho-physical misery and premature death, then we may be facing apartheid and global civil wars.

Keywords: immigration, apartheid, human and citizen rights, co-development

Kontakt: **Darko Suvin**, Casella Postale 56, Vle Puccini 903, 55100 Lucca, Italija.
E-mail: darko.suvin@alice.it